

BANK TIZIMIDA ESKROU OPERATSIYALARINING RIVOJLANISHI VA ULARNING MOLIYAVIY BARQARORLIKKA TA'SIRI

DEVELOPMENT OF ESCROW OPERATIONS IN THE BANKING SYSTEM AND THEIR IMPACT ON FINANCIAL STABILITY

¹Ataniyazov Jasur
Xamidovich,

²Abdullayev Izzatbek
Akramxon o'g'li

¹TDIU, "Xalqaro moliya" kafedrasini mudiri, professor, DSc, ²TDIU, Moliya fakulteti talabasi. **G-mail:** izzatbekabdullayev2005@gmail.com

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Mazkur maqolada eskrou operatsiyalarining bank tizimidagi iqtisodiy mohiyati va ularning moliyaviy barqarorlikka ta'siri chuqurlashtirilgan ilmiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Eskrou hisobvaraqlari tranzaksion va kontragent risklarini kamaytiruvchi institutsional mexanizm sifatida baholanadi. Tadqiqotda ushbu mexanizمنىning bank daromadliliği, likvidlik boshqaruvi, kredit intizomi va tizimli barqarorlikka ta'siri keng qamrovda o'rganilgan. Ayniqsa, eskrou mablag'larini aktiv operatsiyalarga yo'naltirish natijasida yuzaga keladigan aktiv-passiv nomutanosibligi, likvidlik cheklovleri, tizimli risklar hamda moliyaviy vositachilik samaradorligining pasayishi chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari ushbu mablag'larni ehtiyotkorlik bilan boshqarish va qat'iy tartibga solish zarurligini asoslaydi.

Eng. - This article analyzes the economic nature of escrow operations within the banking system and their impact on financial stability based on an in-depth scientific approach. Escrow accounts are evaluated as an institutional mechanism that reduces transactional and counterparty risks. The study comprehensively examines the influence of this mechanism on bank profitability, liquidity management, credit discipline, and overall systemic stability. In particular, the research provides a detailed analysis of asset-liability mismatches, liquidity constraints, systemic risks, and the decline in financial intermediation efficiency that may arise from directing escrow funds into active operations. The findings of the study substantiate the necessity for prudent management and strict regulation of these funds.

Kalit so'zlar: Keywords:

- ❖ eskrou, bank tizimi, moliyaviy barqarorlik, likvidlik riski, tizimli risk, aktiv-passiv boshqaruvi, moliyaviy vositachilik, tartibga solish.
- ❖ escrow, banking system, financial stability, liquidity risk, systemic risk, asset-liability management, financial intermediation, regulation

Kirish.

Moliyaviy tizimning barqarorligi zamonaviy iqtisodiyotning samarali faoliyat yuritishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Banklar ushbu tizimning asosiy institutsional elementi sifatida moliyaviy vositachilikni amalga oshiradi, kapital oqimlarini qayta taqsimlaydi hamda iqtisodiyotda likvidlikni

ta'minlaydi. So'nggi yillarda global moliyaviy muhitda yuzaga kelgan inqirozlar, xususan, kredit bozorlaridagi beqarorlik va moliyaviy aktivlarning sifati bilan bog'liq muammolar bank faoliyatida risklarni boshqarishning yangi mexanizmlarini joriy etishni talab etmoqda.

Shu nuqtai nazardan, eskrou operatsiyalari tranzaksion xavflarni kamaytirish, shartnomaviy majburiyatlarning bajarilishini kafolatlash hamda moliyaviy munosabatlarda ishonchni mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim institutsional vosita sifatida shakllanmoqda. Ushbu mexanizm banklarni oddiy vositachi emas, balki ishonchli kafolat beruvchi subyekt sifatida namoyon qiladi. Ayniqsa, birlamchi uy-joy bozori, infratuzilma loyihalari va investitsiya bitimlarida eskrou hisobvaraqlarining joriy etilishi moliyaviy xavflarni sezilarli darajada kamaytiradi. Biroq, ushbu mablag'larning bank tomonidan qanday boshqarilishi, xususan, ularni aktiv operatsiyalarga jalb etish masalasi moliyaviy barqarorlik nuqtai nazaridan muhim ilmiy muammo hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Frederic Mishkin o'z tadqiqotlarida moliyaviy vositachilikning ishonchliligi bank tizimi barqarorligining asosiy omillaridan biri ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, eskrou kabi mexanizmlar axborot assimetriyasini kamaytirib, tranzaksiyalarning xavfsizligini oshiradi. Bu esa kredit munosabatlarida ishonchni mustahkamlaydi va tizimli risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, u banklar tomonidan mijoz mablag'larini boshqarishda ehtiyotkorlik zarurligini alohida qayd etadi [1]. Aks holda, likvidlik muammolari yuzaga kelishi mumkin. Eskrou hisobvaraqlari qisqa muddatli majburiyatlar sifatida noto'g'ri boshqarilsa, moliyaviy tizimga bosim o'tkazadi. Shu sababli u qat'iy nazorat va prudensial siyosat muhimligini ta'kidlaydi.

Diamond o'zining mashhur bank nazariyasida moliyaviy vositachilar risklarni transformatsiya qiluvchi institutlar ekanini

ta'kidlaydi. Uning yondashuviga ko'ra, eskrou operatsiyalari banklar uchun kontragent riskini kamaytiruvchi muhim instrument hisoblanadi. Biroq u bu mablag'larning noto'g'ri aktivlarga yo'naltirilishi bank likvidligiga salbiy ta'sir qilishi mumkinligini qayd etadi [2]. Ayniqsa, eskrou mablag'lari majburiy to'lov xarakteriga ega bo'lgani sababli ularni uzoq muddatli investitsiyalarga jalb qilish xavf tug'diradi. Diamond fikricha, banklar bu kabi majburiyatlarni yuqori likvid aktivlar bilan qoplashlari zarur. Aks holda, tizimli likvidlik inqirozi yuzaga kelishi mumkin. Bu esa butun moliya tizimiga domino effekti orqali ta'sir qiladi.

Stiglitz moliyaviy bozorlarda axborot nomutanosibligi asosiy muammo ekanligini va bu risklarni kamaytirish uchun institutsional mexanizmlar zarurligini ta'kidlaydi. Uning qarashlariga ko'ra, eskrou hisobvaraqlari ishtirokchilar o'rtasida ishonchni oshirib, bitimlarning muvaffaqiyatli yakunlanishini ta'minlaydi. Bu esa kredit intizomini mustahkamlaydi va moliyaviy barqarorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi [3]. Shu bilan birga, Stiglitz banklar tomonidan bunday mablag'larni noto'g'ri boshqarish tizimli risklarni kuchaytirishi mumkinligini qayd etadi. Ayniqsa, nazorat mexanizmlari yetarli bo'lmasa, moliyaviy vositachilik samaradorligi pasayadi. Shuning uchun u davlat tomonidan tartibga solish muhimligini urg'ulaydi. Bu yondashuv eskrou operatsiyalarini ham qamrab oladi.

Bazl qo'mitasi bank tizimida likvidlik va kapital yetarliligini ta'minlash moliyaviy barqarorlikning asosi ekanini ta'kidlaydi. Ularning tavsiyalariga ko'ra, eskrou kabi majburiyatli mablag'lar yuqori sifatli likvid aktivlar bilan qoplanishi lozim. Aks holda, banklar qisqa muddatli majburiyatlarni bajarishda qiyinchiliklarga duch keladi. Qo'mita eskrou mablag'larini noto'g'ri aktivlarga joylashtirish aktiv-passiv nomutanosibligini kuchaytirishini qayd etadi. Bu esa tizimli risklarni oshiradi va moliyaviy

inqiroz ehtimolini kuchaytiradi [4]. Shu sababli ular prudensial normativlar, likvidlik koeffitsiyentlari va stress-testlarni joriy etishni tavsiya qiladi. Bu yondashuv eskrou operatsiyalarini xavfsiz boshqarishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi.

Mazkur tadqiqot eskrou operatsiyalarining bank tizimidagi o'rnini va ularning moliyaviy barqarorlikka ta'sirini aniqlashga qaratilgan bo'lib, kompleks ilmiy yondashuv asosida amalga oshirildi. Tadqiqotda, avvalo, institutsional yondashuv qo'llanilib, eskrou mexanizmining iqtisodiy mohiyati, funksional vazifalari va bank tizimidagi roli nazariy jihatdan tahlil qilindi. Ushbu yondashuv eskrou operatsiyalarining moliyaviy infratuzilmadagi o'rnini aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, moliyaviy tahlil usullari yordamida eskrou operatsiyalarining bank faoliyatining asosiy ko'rsatkichlariga, jumladan, rentabellik, likvidlik va kapital yetarliligi darajasiga ta'siri baholandi. Tadqiqot jarayonida risk tahlili alohida ahamiyat kasb etib, unda kredit riski, likvidlik riski, operatsion risk hamda tizimli risk kabi omillar kompleks tarzda o'rganildi.

Bundan tashqari, ssenariy tahlili asosida eskrou mablag'larini boshqarishning ikki

asosiy modeli – konservativ boshqaruv (mablag'larni alohida saqlash) va agressiv boshqaruv (aktiv operatsiyalarga yo'naltirish) solishtirildi. Ushbu yondashuv orqali har ikki modelning qisqa va uzoq muddatli ta'siri ilmiy asosda modellashtirilib, ularning moliyaviy barqarorlikka ta'siri baholandi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Olib borilgan tahlillar eskrou operatsiyalarining bank tizimida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynashini ko'rsatdi. Ushbu mexanizm orqali mablag'larning maqsadli ishlatilishi ta'minlanib, qarzdorlarning shartnomaviy majburiyatlarni bajarmaslik ehtimoli kamayadi, bu esa muammoli kreditlar ulushining qisqarishiga olib keladi. Natijada bank aktivlarining sifati yaxshilanadi va risklarni boshqarish samaradorligi ortadi.

Shu bilan birga, eskrou operatsiyalari banklar uchun komission daromadlarning barqaror manbaini yaratadi, biroq ushbu mablag'lardan erkin foydalanish imkoniyatining cheklanganligi foiz daromadlariga nisbatan ma'lum cheklovlarni yuzaga keltiradi. Bu holat banklarning daromad strukturasi diversifikatsiyasiga olib keladi.

1-rasm. ESKROU hisobvaraqlari orqali amalga oshirilgan shartnomalar soni bo'yicha ma'lumot [5]

Yuqorida, Markaziy bank tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga tayanib aytishimiz mumkinki, 1-7-aprel kunlarida ko'chmas mulk va transport vositalarini eskrou hisobvaraqlari orqali oldi-sotdi qilish jarayonlari tobora faollashib bormoqda.

Bugungi kunda jami 6 156 ta bitim rasmiylashtirilgan va jarayonda bo'lib, shundan 3 904 tasi transport vositalari, 2 252 tasi esa ko'chmas mulk oldi-sotdisiga to'g'ri kelmoqda. Eng ko'p bitimlar Toshkent shahri, Farg'ona viloyati, Samarqand viloyatida amalga oshirilgan. Mazkur mexanizm hisob-kitoblarning xavfsizligi va shaffofligini ta'minlab, fuqarolar o'rtasida ishonchli moliyaviy vosita sifatida keng qo'llanilmoqda.

Ko'p darajali tahlil natijalari ushbu operatsiyalarning ta'siri nafaqat bank darajasida, balki sektor va makroiqtisodiy darajada ham namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Mikro darajada bank aktivlarining sifati yaxshilanib, risk menejment tizimi takomillashadi, biroq likvidlikni boshqarish murakkablashadi. Mezo darajada qurilish va investitsiya bozorlarida shaffoflik oshadi, investorlar uchun xavflar kamayadi va raqobat muhiti yaxshilanadi. Makro darajada esa moliyaviy tizimga bo'lgan ishonch ortib, investitsion muhit barqarorlashadi hamda kapital oqimlarining rasmiylashuvi kuchayadi.

Shu bilan birga, eskrou mablag'larini banklarning aktiv operatsiyalariga yo'naltirish holati alohida tahlil qilinib, uning salbiy oqibatlari aniqlangan. Qisqa muddatda bunday yondashuv kreditlash hajmining oshishi, foiz daromadlarining ko'payishi va bank foydasining ortishiga olib kelishi mumkin. Biroq ushbu mablag'lar aslida yuqori likvidlikni talab qiluvchi majburiyatlar bo'lgani sababli, ularni uzoq muddatli aktivlarga joylashtirish likvidlik nomutanosibligini yuzaga keltiradi. Natijada bankning pul oqimlari muvozanati buzilib, likvidlik yetishmovchiligi xavfi oshadi.

Bundan tashqari, aktiv-passiv nomutanosibligi kuchayib, qisqa muddatli majburiyatlarning uzoq muddatli aktivlarga

transformatsiyasi bankning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar ushbu mablag'lar orqali moliyalashtirilgan kreditlar qaytmasligi holati yuzaga kelsa, bank o'z majburiyatlarini bajara olmay qolishi mumkin, bu esa tizimli risklarni yuzaga keltiradi. Natijada domino effekti yuzaga kelib, mijozlar ishonchining pasayishi, depozitlar oqimining qisqarishi va bank tizimida likvidlik inqirozi xavfi ortadi.

Shuningdek, ushbu amaliyot prudensial normativlarning buzilishiga, nazorat organlari tomonidan regulativ choralar kuchaytirilishiga va bank tizimiga bo'lgan umumiy ishonchning pasayishiga olib keladi. Uzoq muddatli istiqbolda esa moliyaviy vositachilik samaradorligi pasayib, bank tizimining iqtisodiyotdagi roli zaiflashadi.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari eskrou operatsiyalari bank tizimida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim institutsional mexanizm ekanligini tasdiqlaydi. Ular orqali moliyaviy operatsiyalarning xavfsizligi oshadi, kredit risklari kamayadi va iqtisodiy subyektlar o'rtasida ishonch mustahkamlanadi. Shu bilan birga, ushbu mexanizm bank tizimida shaffoflik va moliyaviy intizomni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Biroq eskrou mablag'larini aktiv operatsiyalarga yo'naltirish amaliyoti qisqa muddatli foyda keltirganiga qaramay, uzoq muddatda moliyaviy barqarorlikka jiddiy xavf tug'diradi. Bu holat likvidlik yetishmovchiligi, aktiv-passiv nomutanosibligi va tizimli risklarning ortishiga olib keladi. Shu bois ushbu mablag'larni konservativ boshqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalariga asosan quyidagi takliflar ilgari suriladi: banklarda eskrou mablag'larini alohida hisobga olish va ularni qat'iy segregatsiya qilish zarur; ushbu mablag'lardan aktiv operatsiyalarda foydalanishni normativ-huquqiy jihatdan cheklash lozim; likvidlik riskini boshqarish

tizimini kuchaytirish va aktiv-passiv boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish talab etiladi; eskrou operatsiyalarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish orqali ularning shaffofligi va samaradorligini oshirish mumkin; shuningdek, nazorat organlari tomonidan ushbu operatsiyalar ustidan monitoring va

prudensial nazoratni kuchaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Umuman olganda, eskrou mexanizmini samarali joriy etish va ehtiyotkorlik bilan boshqarish bank tizimining uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mishkin, Frederic. "Money and Banking." (1999). URL: <https://surl.li/wtlxvh>
2. Diamond D. W. Banks and liquidity creation: a simple exposition of the Diamond-Dybvig model //FRB Richmond Economic Quarterly. – 2007. – T. 93. – №. 2. – P. 189-200. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2186646
3. Stiglitz J. E. Information and the Change in the Paradigm in Economics //American economic review. – 2002. – T. 92. – №. 3. – P. 460-501. URL: <https://surli.cc/njpgni>
4. Hartlage A. W. The Basel III liquidity coverage ratio and financial stability //Mich. L. Rev. – 2012. – T. 111. – P. 453. URL: https://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf?utm_source
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy ma'lumotlari. URL: <https://cbu.uz/>